

Erfgoed Magazine Alkmaar

Voorjaar 2021 nr. 60

De nieuwe kleuren van De Harmonie

“Vroeger had de muur al ongeveer deze groene kleur”

Vijf jaar geleden verhuisde De Harmonie vanuit de Alkmaarse binnenstad naar de overkant van het kanaal, waar de bioscoop in een hypermodern pand verder ging onder de naam Vue. Vervolgens werd een groot deel van het oude filmtheater gesloopt. Wat er nu nog staat, is het hoofdgebouw uit de late negentiende eeuw. Sinds een tijdje voorzien van bijzondere nieuwe kleuren die, verrassend genoeg, gebaseerd zijn op kleurhistorisch onderzoek. Gemeentelijk bouwhistoricus Odwin Ralling: “Zo moet het er vroeger ongeveer uitgezien hebben.”

“De gevel van de Harmonie was al jaren spierwit,” vertelt bouwhistoricus Odwin Ralling, van de vakgroep Erfgoed Alkmaar. “We wisten wel dat dat vroeger anders moet zijn geweest, maar niet hoe. Wel wilden we graag dat de nieuwe kleur voor het gebouw zou passen bij de oorspronkelijke architectuur. Vandaar dat we een historisch kleuronderzoek adviseerden. Officieel heet dat

stratigrafisch onderzoek. Dan leg je het verfwerk laagje voor laagje bloot. En zo ontstaat een zogenoemd kleurentrappetje van recent naar heel vroeger.”

Pleisterwerk

Het uiteindelijke resultaat is een (heel) licht groene muur in combinatie met groene kozijnen. En aannemer Poland Bouw heeft eer van zijn werk, want de reacties zijn tot nu toe louter positief. Odwin: “Het bleek dat de muur oorspronkelijk ook al gepleisterd was. Maar een gepleisterde muur wit sauzen, dat deden ze vroeger niet. Pleisterwerk bleef in principe onbehandeld. Het was duidelijk dat hier dus ook een andere kleur onder had gezeten. Bij het werk op de steiger kwamen we heel veel van die uiteindelijke licht groene kleur tegen. En in feite is dat de historische kleur van het pleisterwerk. Nu ziet het er nog iets anders uit omdat de verf nog vers is, maar de muur was oorspronkelijk dus ook heel licht groen.”

Lees verder op pagina 2 >

De voormalige bioscoop aan de Gedempte Nieuwesloot

Kasteel de Nieuwburg: ook anders dan gedacht!

In de Oudorperpolder liggen op nog geen 600 meter uit elkaar, de resten van twee verdwenen kastelen. Kasteel de Middelburg en kasteel de Nieuwburg. Kasteel de Middelburg is de afgelopen periode veel in het nieuws geweest vanwege recente ontdekkingen (zie ook onze vorige edities). Maar ook kasteel de Nieuwburg wordt op dit moment aan een hernieuwd onderzoek onderworpen. Zo ontdekten onze stadsarcheologe Nancy de Jong en haar mede promovendus Rob Gruben onder meer dat ‘De Nieuwburg’ al eerder bestond dan altijd was aangenomen. **Lees verder op pagina 8 >**

Meld u aan voor de digitale nieuwsbrief met daarin de uitgebreide artikelen op erfgoedalkmaar.nl

De groene kleuren van de Harmonie aan de kant van de Lombardsteeg (Foto's Foto van Dana)

< vervolg van pagina 1

Advies van vakgroep Erfgoed

“De nieuwe eigenaar van het pand, Woonwerf Makelaardij, heeft het helemaal op laten knappen en er tien appartementen in aangebracht,” vervolgt Odwin Ralling. “Een voorwaarde voor het verlenen van de vergunning was dat de bouwer in overleg moest met de vakgroep Erfgoed over de kleur van het pand. En daarvoor moest een historisch kleuronderzoek gedaan worden. Dat heeft al met al veel tijd gekost. Mijn bewondering voor de manier waarop de opdrachtgever hiermee is omgegaan. Ook zij namen het heel serieus. Maar het resultaat is er dan ook naar. Het is een bijzonder en spraakmakend gebouw geworden. En ze krijgen veel positieve reacties, ook vanuit de buurt.”

Enthousiaste ontwerper

Mark Roet van ontwerpbureau Studio S3 was betrokken bij de totstandkoming van de nieuwe Harmonie. Ook hij is enthousiast over het resultaat: “Ik voelde meteen dat we hier iets heel moois van konden maken. Als je dan toch gaat schilderen, maak er dan iets van waar een verhaal aan zit. Het is natuurlijk een gebouw met veel historie voor Alkmaar! We zijn trouwens erg blij met de samenwerking met Erfgoed. Zij hebben constructief meegedacht en gingen op zoek naar oplossingen die voor alle partijen acceptabel waren.”

Gemeentelijk monument

In het pand dat wij kennen als De Harmonie, zat sinds 1836 al een koffiehuis met de naam ‘Lokaal Harmonica’. In 1870 kreeg het de naam ‘Schouwburg Harmonie’ en vanaf 1900 werden er ook films vertoond. In dit gemeentelijke monument waren uiteindelijk tot 2016 films te zijn. Maar in plaats van een bioscoop of theater, zitten er nu tien appartementen in het voormalige hoofdgebouw van De Harmonie. Na de sloop van de voormalige aanbouw, vond overigens ook een uitgebreid archeologisch onderzoek plaats, waarvan de jongste resultaten te lezen zijn vanaf pagina 4.

Van boven naar beneden:

In 1970 met ingang in de voorgevel
De Harmonie op een Ansichtkaart uit 1916
Prent van R.E.J. Roeterink uit 1867
Prent van C.W. Bruinvis uit 1857

Lees meer over het historisch
kleuronderzoek én over het monument
op erfgoedalkmaar.nl

Kleurentrappetje

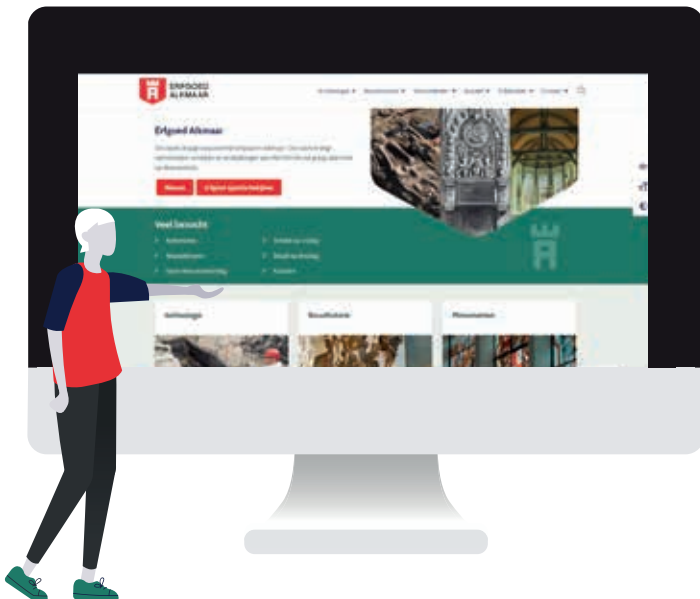

Zijkant van de bioscoop
aan de Lombardsteeg

Nieuwe look, nieuwe naam,
nieuwe website

Nieuwsbrief Erfgoed Alkmaar wordt Erfgoedmagazine Alkmaar

Het is u vast al opgevallen: Deze nieuwsbrief heeft een nieuwe look én een nieuwe naam. Deze look ziet u ook terug op onze website. Een nieuw uiterlijk, met uiteraard de vertrouwde inhoud. En met een aantal extra's! Eén van die extra's is dat we voortaan nóg meer de nadruk leggen op de nauwe samenwerking met lokale en provinciale erfgoedpartijen. Zoals wethouder erfgoed, Christian Braak het zegt: "Erfgoed leeft onder de mensen. En samenwerking geeft dat een stevig podium."

Toegankelijke website

De aanleiding voor verandering was eigenlijk de nieuwe regelgeving voor privacy en toegankelijkheid. Hier moeten alle overheidswebsites aan voldoen. Voor ons was dat een mooie aanleiding om te moderniseren en aan te sluiten bij de trends van vandaag. We schreven onze verhalen altijd al zo dat iedereen ze kon begrijpen (dus niet alleen de vakmensen). Maar we gaan daar voortaan nóg scherper op letten. Verder hebben we gekeken naar de onderwerpen die trouwe bezoekers van de website zoal bekijken. En daar is de website op aangepast. Zo staan de verhalen uit de rubrieken 'detail op dinsdag' en 'vondst op vrijdag' nu overzichtelijk bij elkaar. Om makkelijk doorheen te kunnen bladeren. De website hoorde uiteraard al bij de gemeente Alkmaar, maar dat is nu nog duidelijker te zien. Hij is ondergebracht onder de

Verder in dit nummer

Nieuw licht op 12e-eeuwse vondsten bij De Harmonie	4
Timewarp: De Harmonie	5
Verzetsheldenroute in Alkmaar	6
Oude sjees en boerenwagen gerestaureerd	7
Kasteel de Nieuwbrug: ook anders dan gedacht	8
Interviews: Bram Berkenpas en Henk Krabbendam met pensioen	10
Bijzondere bodemvondsten: Haarnaald	12

gemeentelijke website. Maar nog steeds vindbaar via het vertrouwde webadres erfgoedalkmaar.nl.

Samenwerking erfgoedpartners

Om alle aspecten van erfgoed onder de aandacht te brengen, werken wij nauw samen met lokale en provinciale erfgoedpartijen, zoals Regionaal Archief Alkmaar, Stedelijk Museum Alkmaar, Museum In 't Houten Huis, Historische Vereniging Alkmaar, Stichting Schermer Molens, Recreatieschap Noord-Holland, enzovoort, enzovoort.

Dat deden we altijd al, maar dit aspect zal de komende tijd nog meer de nadruk krijgen.

Podium

Wethouder erfgoed, Christian Braak: "Erfgoed leeft onder de mensen. En samenwerking geeft dat een stevig podium. Voor de komende jaren staat de herdenking van de Geboorte van Nederland en 450 jaar Victorie op de agenda. Het thema van dit jaar 'Ode aan het Landschap' is een goed voorbeeld van mogelijke samenwerking. Daar houden verschillende partijen zich mee bezig. En door de krachten te bundelen, versterk je het resultaat. Ondanks corona ontstaan zo mooie initiatieven. Maak daar gebruik van, zou ik zeggen, en kijk met nieuwe ogen naar ons unieke Hollandse landschap."

Lees verder op pagina 6 >

Wethouder Erfgoed Christiaan Braak

Nieuw licht op de 12e-eeuwse
vondsten bij De Harmonie

Terrein na twee overstromingen eeuwenlang niet gebruikt

Tot twee keer toe, werd in de twaalfde eeuw een nederzetting rond het terrein van de voormalige bioscoop De Harmonie volledig weggespoeld door een zware overstroming. Na die tweede overstroming durfden de bewoners het blijkbaar niet meer aan om nogmaals opnieuw te beginnen. In de eeuwen daarna bleef het terrein ongebruikt. Dat blijkt uit de analyse van de tekeningen en de vondsten van de opgraving op deze plek in 2018.

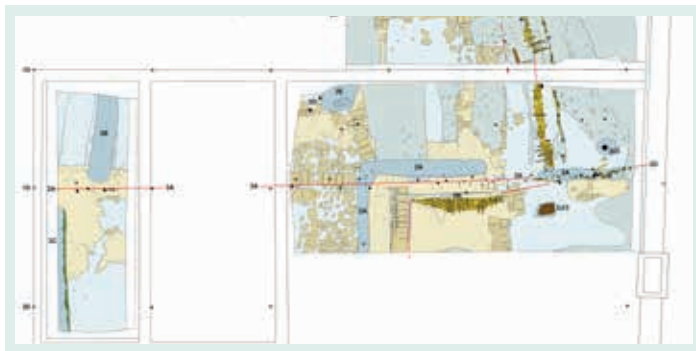
In 2018 werd de aanbouw van de voormalige bioscoop De Harmonie aan het Doelenveld gesloopt. Een opgraving volgde en in Nieuwsbrief 55 (zomer 2019) berichtten we al over de eerste resultaten. Inmiddels zijn de opgravingstekeningen geanalyseerd en de vondsten uitgewerkt en kunnen we de eerdere voorzichtige conclusies aanscherpen. Centraal staat de vondst van sporen van vlechtwerk en houtjes. Nu zijn dergelijke sporen vaker aangetroffen in deze omgeving, waarbij niet altijd duidelijk was of het om hekwerk ging of wanden van voormalige huizen. De huidige onderzoeksresultaten laten ons niet alleen zien wat er tussen de twee overstromingen is gebeurd. Ze maken ook duidelijk dat er na de tweede overstroming lange tijd geen nieuwe pogingen zijn gedaan om het terrein opnieuw te ontginnen.

Meer opgravingen van vlechtwerk

In de jaren zeventig deed amateurarcheoloog E.H.P. Cordfunke onderzoek in het lage gebied aan de Langestraat tussen de Schoutenstraat en Krebbesteeg. Hier groef hij toen resten op van huizen uit de tiende tot twaalfde eeuw. De onderzoeken vonden plaats bij de bouw van een winkelpand in 1974 en bij een uitbreiding van het stadhuis in 1978. De huizen (of de resten ervan) stonden in het lage gebied naast de strandwal op kleine ophogingen van turfplaggen. Het waren gebouwen met ingegraven wandpalen en wanden van geleemd vlechtwerk van gevlochten

takken. Zware overstromingen hebben in de twaalfde eeuw de huizen vernield.

In 1958 waren ook al resten van vlechtwerk gevonden in de bouwput van de HEMA. En dergelijke vlechtwerkwandjes zijn later ook op andere plaatsen gevonden. Onder meer bij onderzoeken van de firma ADC in 2010 en 2011 op het Doelenveld en bij Doelenstraat 9. Het is steeds de vraag geweest of het dan slechts om afrastering ging of om fragmenten van huizen.

Beeld: Opgravingen met 12de-eeuwse resten: blauw = greppels, bruin = turfplaggen van tuinwallen en een huisplatform, rode lijnen = vlechtwerk-hekken

Twee overstromingen

Dat er een overstroming is geweest in de twaalfde eeuw, was overigens altijd al bekend. Maar in 2010 is ontdekt dat er niet één maar twee overstromingen zijn geweest. Dat is terug te zien aan twee kleilagen met verspoelde houtfragmenten, brokken turf, bot en scherven aardewerk.

Er zijn als het ware twee 'overstromingslagen' ontstaan. Zo kwamen bij de opgravingen in de Langestraat in 2015 (na de nieuwjaarsbrand) verschillende stukken twaalfde-eeuws aardewerk naar boven, afkomstig uit beide overstromingslagen.

Hekwerk in plaats van huisresten

In de opgraving bij De Harmonie in 2018 werden geen twaalfde-eeuwse huisresten gevonden, maar wel diverse afrasteringen van vlechtwerk. Maar hoe weten we nu dat het om afrastering gaat en niet om huisresten? Dat komt doordat huisconstructies in de

Deel van de opgraving vanuit het zuiden. Voor het lint een greppel 1 vol grijze klei, middenachter een plat geslagen vlechtwerk-hek 2, rechtsvoor een kuil 3 met bodemplanken (functie onbekend)

vorm van stevige wandpalen of huisvloeren met haardplaatsen ontbreken. Die conclusie kan nu pas getrokken worden, omdat in 2018 voor het eerst een grotere lap grond is onderzocht. De keren daarvoor ging het slechts om (proef)sleuven, waardoor niet te zien was of een wand bijvoorbeeld deel uitmaakte van een groter geheel. In het originele rapport dat verscheen na het graven van proefsleuven in 2010, werd nog rekening gehouden met de mogelijkheid dat de gevonden resten wanden van huizen konden zijn. Uit de huidige analyse blijkt echter dat het in die gevallen slechts ging om twee haaks op elkaar staande hekjes.

Verbonden hekwerken

Als we de plattegrond van de hekken van de opgraving van 2018 naast de plattegronden leggen van de opgravingen in het Doelenveld van 2010 en bij de Schutterspassage in 2012, kunnen we ze deels met elkaar verbinden.

Eeuwenlang braak

De tweede overstroming (waarschijnlijk in 1170) betekende voorlopig het einde van het landgebruik op het Doelenveld. Eeuwenlang zelfs, want het terrein bleef braak liggen tot in de vijftiende eeuw, toen het met grond werd opgehoogd. Maar er kwam toen voorlopig alleen bebouwing langs de randen bij de Doelenstraat, Nieuwesloot, Lombardsteeg en Koningsweg. Pas halverwege de negentiende eeuw kwam op deze plek de kolfbaan, later theaterzaal en weer later de bioscoopzaal van De Harmonie.

Peter Bitter, vakgroep erfgoed

Ga voor de uitgebreide versie van dit verhaal en de literatuurbronnen naar erfgoedalkmaar.nl

Foto boven: Bruine (donkere) plaggen turf zijn uitgespreid op de lichtgrijze kleilaag van de eerste overstroming op de voorgrond ① deels weggespoeld bij de tweede ramp. Links achter ② de bocht van een ontginningsgreppel die met grijze klei is gedempt. Gezien vanuit het noorden

TIMEWARP: DE HARMONIE

Van koffiehuis via schouwburg en bioscoop tot appartementen

De Harmonie aan de Gedempte Nieuwesloot speelt een grote rol in deze editie. Op pagina 1 en 2 is te lezen dat het pand, na grondig onderzoek zijn 'oude' kleuren terug kreeg. En op deze pagina's zien we de jongste resultaten van het archeologisch onderzoek dat plaatsvond na de sloop van de aanbouw van het pand aan het Doelenveld.

Mark Alphenaar van Regionaal Archief Alkmaar maakte deze Timewarp waarop de huidige situatie in de straat het decor is van het pand zoals het eruit zag in 1920. Toen was het inmiddels officieel een schouwburg en werden er ook al films vertoond.

Meer timewarps van Regionaal Archief Alkmaar zijn te zien in een album op Flickr:
<http://bit.ly/timewarps>

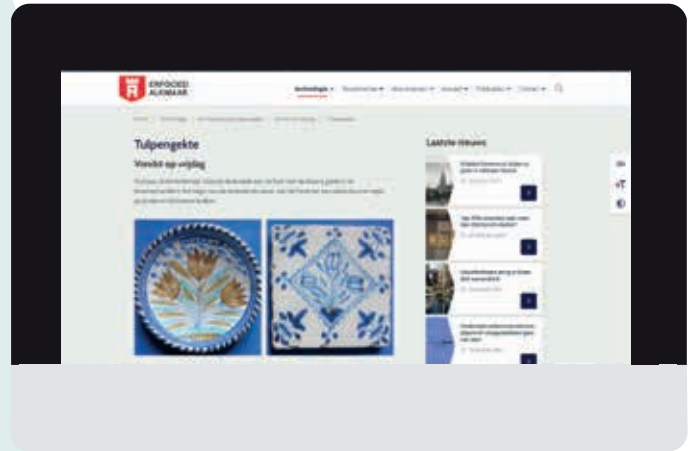
Erfgoedagenda

Vernieuwd onderdeel van de website is de erfgoedagenda, speciaal voor liefhebbers van evenementen met een historisch tintje. Hier zijn lezingen en wandelingen te vinden, tentoonstellingen, theatershows of een concert in een kerk. Organisatoren kunnen hun activiteiten gratis aanmelden. Of het nu om grote of kleinere activiteiten gaat. Het afgelopen jaar bleef door corona de agenda helaas leeg. Hopelijk wordt hij snel weer gevuld. Wij zijn er klaar voor. **Zie: erfgoed.nl/agenda.**

Erfgoedmagazine Alkmaar

En dan uw vertrouwde Nieuwsbrief Erfgoed Alkmaar. Eigenlijk vonden we altijd al dat deze kleurenitgave met erfgoedverhalen de naam magazine verdiende. Maar je verandert een naam niet zomaar. Nu doen we dat wel omdat we, al enkele jaren, ook een digitale nieuwsbrief hebben. De verhalen uit die nieuwsbrief staan op de website en zijn in de meeste gevallen vrij uitgebreid. Er staan ook vaak meer foto's bij. De verhalen in het magazine zijn korter

met alleen de belangrijkste foto's. Wie meer wil weten, nodigen we van harte uit om onze (nieuwe) website te bezoeken. Voor de langere versies van de verhalen en voor een heleboel andere verhalen en informatie over erfgoed in Alkmaar.

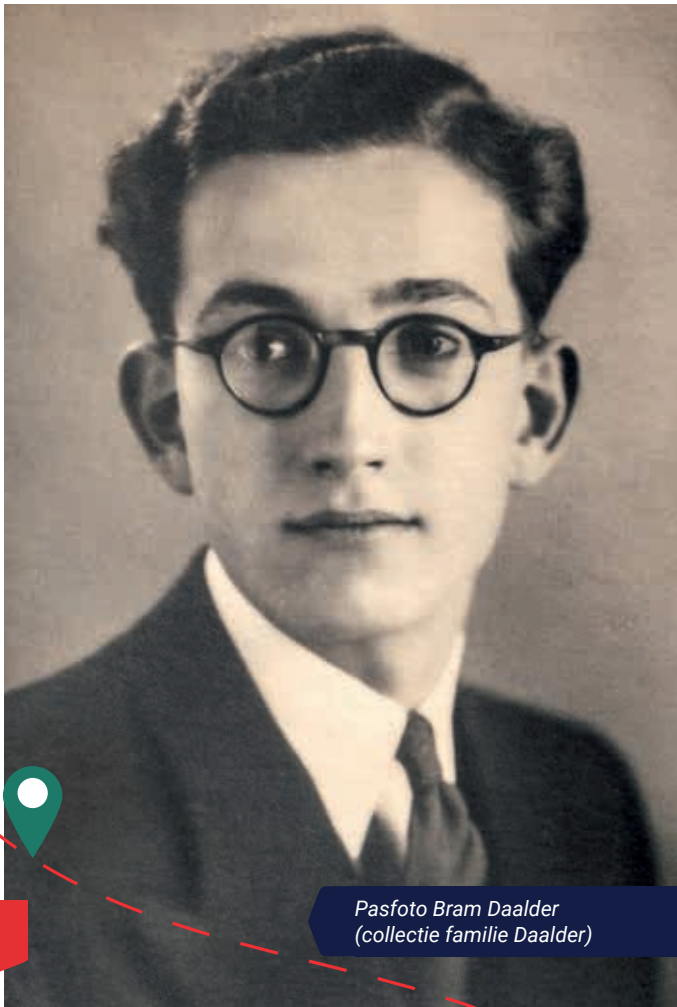

Op erfgoedalkmaar.nl zijn, behalve de langere versies van de artikelen uit deze nieuwsbrief, ook sociale-mediarubrieken te vinden, zoals 'Vondst op vrijdag'.

Bram Daalder krijgt eigen plantsoen

Verzetshelden op de kaart met speciale route

Om het verzetswerk tijdens WOII meer bekendheid te geven, wordt een verzetsheldenroute gemaakt door de gemeente Alkmaar. Verschillende plekken waar verzet is gepleegd of waar verzetsdrama's plaatsvonden waarbij verzetsmensen zijn omgekomen, worden dit jaar verbonden tot een route.

Pasfoto Bram Daalder
(collectie familie Daalder)

De route wordt aangeboden als een digitale plattegrond. Ter voorbereiding worden foto's en herinneringen verzameld. Allemaal met mensen in de hoofdrol die hun leven verloren voor de vrijheid. De informatie voor de verzetsheldenroute wordt verzameld door Historische Kring Ursem, Historische Vereniging Alkmaar en Oudheidkundige Vereniging Het Schermereiland.

Op sommige plekken langs de route komen informatiepanelen. Het eerste paneel is gewijd aan Bram Daalder. Het komt te staan in een plantsoen in de Spoorbuurt dat naar hem wordt vernoemd. Het straatnaambord en het informatiepaneel worden onthuld op 7 mei, zijn geboortedag. Door corona gebeurt dit zonder publiek.

Verzetshelden op de kaart

Vanaf de dag van de onthulling is de route openbaar en zijn de eerste verhalen te lezen en te beluisteren. De routekaart wordt beheerd door het Regionaal Archief Alkmaar en is te vinden op alkmaaropdekaart.nl (zie Routes).

Truus Wijsmuller

Op 7 mei wordt ook een tulp gedoopt, genoemd naar de Alkmaarse Truus Wijsmuller, die de levens van duizenden kinderen redde uit handen van het Duitse regime. Een documentaire over haar is te zien op Netflix. Lees meer op erfgoedalkmaar.nl

Binnenkort te zien bij de Museummolen

19e-eeuwse sjees en boerenwagen compleet gerestaureerd

Dankzij subsidie van van onder meer het Prins Bernhard Cultuurfonds en de gemeente Alkmaar kon afgelopen najaar gestart worden met de restauratie van twee bijzondere negentiende-eeuwse wagens. Op dit moment legt restaurator Ton van der Horst de laatste hand aan de boerenwagen en een zogenoemde sjees uit ongeveer 1850. Plus een aantal sets paardentuig uit dezelfde periode. Aldert Pilkes van Schermer Molens Stichting: "Die boerenwagen was ooit het luxe rijtuig van een rijke boer. Die zal de wagen gebruikt hebben om dingen naar Alkmaar te brengen, bijvoorbeeld. Het leuke van de restauratie is dat we straks in de Museummolen dus ook iets kunnen laten zien van het transport in negentiende eeuw."

Foto: Ton van der Horst bij de boerenwagen

Foto: De Sjees in het restauratie-atelier

Het is een bijzonder samenwerkingsproject, vertelt Aldert Pilkes als één van de initiatiefnemers: "Het materiaal is namelijk in het bezit van de Schermer Dansers. Die gebruikten het jarenlang als decor bij hun optredens. Maar het was dus in een slechte staat en ze wisten niet goed wat ze ermee moesten."

Zelf ben ik betrokken geraakt in mijn rol als voorzitter van de raad van toezicht van de Schermer Molens. Die krijgen het materiaal straks namelijk in bruikleen. De Schermer Dansers blijven wel eigenaar, maar de sjees, de boerenwagen en het paardentuig zijn dan dus ook voor publiek te zien bij de Schermer Molens."

Puzzel

De restauratie wordt gedaan door Ton van der Horst van Archeo-Nautic in West-Knollendam die blij is dat hij weer iets van waarde heeft kunnen redden: "Ja, gelukkig wel. Het materiaal lag in een

boerderij in de Schermer op de deel en alles was aangevreten door de houtworm. Daar heb het eerst op moeten behandelen. Vervolgens kwam het uitzoekwerk. Dat was erg leuk om te doen, net een puzzel. Van beide karren waren verschillende onderdelen vergaan. Die heb ik allemaal opnieuw gemaakt en weer op kleur gebracht. Wat helaas niet gelukt is, is het opkalefateren van de beschilderingen op de buitenzijde van de sjees. Die zijn namelijk door het verkleuren van de laklaag erg geel geworden. En ik heb alle mogelijke oplosmiddelen geprobeerd, maar die vergeling heb ik niet weg kunnen krijgen."

Inmiddels is de klus aan de karren bijna klaar. Ton: "Ik moet alleen nog de velgen van de wielen behandelen, want die zijn een beetje verroest."

Paardentuig

Alleen de puzzel van het paardentuig is nog niet helemaal opgelost. Ton: "Het bleek een tuig te zijn voor acht paarden. Terwijl er voor de sjees maar één en voor de kar hoogstens twee paarden liepen. Daar moeten we dus nog even verder induiken."

Foto: De puzzel van het paardentuig is nog niet helemaal opgelost

Ga voor het uitgebreide verhaal en meer foto's naar erfgoedalkmaar.nl

Kasteel de Nieuwburg: ook anders dan gedacht!

Niet Floris V maar zijn vader introduceerde het vierkante kasteel in Nederland

< vervolg van pagina 1

Altijd is aangenomen dat zowel de Middelburg als de Nieuwburg een dwangburcht was van graaf Floris V. Dwangburchten werden destijds gebouwd om de bevolking een beetje in toom te houden, vandaar ook de naam.

Beide burchten zouden kort na 1288 in opdracht van Floris V zijn gebouwd. In het verleden zijn beide kastelen al eens (in meer of mindere mate) archeologisch onderzocht. Kasteel de Nieuwburg, bijvoorbeeld, werd in 1971 en in 1976 aan een archeologisch onderzoek onderworpen door prof. Renaud, prof. Janssen en dr. Cordfunke. Helaas zijn de resultaten van deze onderzoeken nooit volledig uitgewerkt. We hebben alleen nog een opgravingsplattegrond, de vondsten en enkele algemene artikelen.

Promotieonderzoek

Alle beschikbare gegevens van de twee Oudorpse kastelen zijn aan een nieuw onderzoek onderworpen. En als we de historische bronnen, oude veldtekeningen en het in de jaren zeventig gevonden vondstmateriaal naast elkaar leggen, vallen direct een paar dingen op. Dingen die aanleiding geven tot een nieuwe interpretatie. Dat constateerden we al toen we vorig jaar startten met het heronderzoek naar de Middelburg. En dat bracht het balletje aan het rollen. Het leidde uiteindelijk tot een promotieonderzoek naar kastelen van Floris V en zijn vader Rooms-koning Willem II.

De betekenis van castris

Kasteel de Nieuwburg ligt op de grens met West-Friesland, daar waar de geestgronden van Vronen begonnen. Historische bronnen melden dat Rooms-koning Willem II in juni 1254 twee oorkondes (schriftelijke weergaves van afspraken) uitvaardigde. En dat deed hij vanuit een 'castris apud Vroinlo' en een 'castris in depopulatione in Westfrieze'.

Nancy de Jong met een stukje Nieuwburg in haar handen (foto: J. Roefstra)

Tot nu toe is altijd aangenomen dat in beide gevallen werd bedoeld op kasteel Torenburg dat bij de stad stond. Onze vraag was of dat logisch was. Als de Torenburg werd bedoeld, was hij waarschijnlijk ook wel zo genoemd. Ook is gesuggereerd dat castris verwees naar een (tijdelijk) legerkamp ter plaatse van de latere Nieuwburg. Maar ook dat lijkt niet het geval.

Versterkt kamp

Het misverstand bleek precies te liggen in dat woord castris. Navraag bij de classici Arnold Wintjes en Louk Hoozemans leerde ons het volgende: Castris is het Latijnse meervoud van 'castrum'. In het klassiek latijn betekende dat 'versterkt kamp, legerplaats versterkt door een gracht en een palissade, burcht of kasteel'. Dus hoewel castris officieel het meervoud is van castrum, betekende 'In castris' niet 'in de kastelen' maar, in dit geval: 'in de versterkte legerplaats', 'in de burcht' of gewoon 'in het kasteel'. In ieder geval heeft het woord castris hier betrekking op een meer permanente structuur dan op een tijdelijk legerkamp. En niet zelden zijn uit dergelijke versterkte burchten, later kastelen ontstaan. Ook het Muiderslot en kasteel Radboud zijn op die manier begonnen.

Een echt kasteel

En er zijn meer aanwijzingen om aan te nemen dat castris ook kasteel kan betekenen. Een snelle inventarisatie leert dat in de dertiende eeuw de woorden 'castra' en 'castri(s)' vaak worden gebruikt in oorkonden en dat dan wel degelijk een echt kasteel wordt bedoeld. Zou dit dan anders zijn bij de genoemde oorkonden die in de zomer van 1254 in West-Friesland door Willem II werden uitgevaardigd? Dat ligt niet voor de hand.

Een 'kasteel' dus, ter plaatse van de latere Nieuwburg, dat al in het midden van de dertiende eeuw, ten tijde van Rooms-koning Willem II, bestond? Dat zou het verhaal van het kasteel ineens heel anders maken!

Toch wijst ook een Kroniek uit die tijd, die van het klooster Bloemhof te Wittewierum, in die richting. In deze kroniek, opgesteld door de monniken Emo en Menko, lezen we het volgende over Willem II: *"In de zomer kreeg hij daar negen parochies in handen en hij bouwde op het zandige terrein, dat voor ruiters toegankelijk was, een burcht"*.

Nieuwe inzichten

Als we nu opnieuw naar de opgegraven funderingen kijken, dan lijkt het materiaal de gedachte van een eerder kasteel te ondersteunen. De fundering van de voorburcht van de Nieuwburg stond volgens prof. Janssen direct op de natuurlijke ondergrond van pikklei, ofwel zware zeeklei. Terwijl de bouw van de hoofdburcht op de zandgrond van de Vronergeest plaatsvond. Bovendien is de bovenlaag verbeterd met schoon zand. Dat is een sterke aanwijzing voor de gedachte dat beide gebouwen niet in dezelfde tijd zijn neergezet. Ook de vorm van de voorburcht kan een aanwijzing zijn. Die is namelijk veel onregelmatiger dan de vorm van de hoofdburcht. Qua vorm zou de hoofdburcht zelfs beter passen rond het jaar 1300.

Naast de papieren en archeologische bronnen, hebben we ook al het gevonden aardewerk opnieuw bekeken. Ook dat leverde weer nieuwe inzichten op.

Beeld: Plattegrond van de Nieuwburg, met faseverschil tussen voorburcht (het "castris" van circa 1250) en hoofdburcht (ná 1288/9) (uit Renaud 1971).

Rob Gruben, bouwhistoricus BAAC
Nancy de Jong

Al het bij kasteel de Nieuwburg gevonden aardewerk wordt opnieuw onderzocht

Ga voor het uitgebreide verhaal met meer ontdekkingen en literatuurbronnen naar erfgoedalkmaar.nl

Bram Berkenpas en Henk Krabbendam met pensioen

Bram Berkenpas: “De fusie met Schermer en De Rijp maakte ons werk nog interessanter”

Foto: De restauratie van de gewelfschildering in de Grote Kerk was een project dat veel indruk maakte

Hij werkt al sinds 1978 bij de gemeente Alkmaar. En hij is nog altijd blij dat hij in 2005 kon toetreden tot de vakgroep Erfgoed Alkmaar. Sindsdien adviseert Bram Berkenpas eigenaren van monumenten over onder meer subsidies. Zowel gemeentelijke als provinciale en rijkssubsidies. Daarnaast adviseert hij over vergunningen voor bijvoorbeeld het verbouwen of herstellen van een monument. Ook het controleren van monumenten en zo nodig handhaven valt onder zijn taken. Als hij ziet dat er ergens onderhoud nodig is, dan gaat hij in gesprek met de eigenaar. Maar onder dit alles komt zeer binnenkort een streep. Dit jaar bereikt Bram Berkenpas de pensioengerechtigde leeftijd en half mei is zijn laatste werkdag. Met pijn in het hart zal hij afscheid nemen: “De contactmomenten met de monumenteneigenaren, die zijn het belangrijkste.”

“De Grote Kerk is nog altijd een beetje mijn thuis”

Dankzij Bram kregen de voormalige kerkbanken een nieuw leven in het horecadeel van de Grote Kerk

Wat trekt jou aan in monumentenzorg?

“Als bouwkundige ben ik altijd al geïnteresseerd geweest in bouwtechniek en architectuur. Vooral oude panden hebben wat dat betreft interessante verhalen te vertellen. Ook omdat ze zo doorleefd zijn. Al die verschillende families die er geleefd hebben, hebben hun steentje bijgedragen aan het onderhoud en aan de geschiedenis van het pand. Bijzonder boeiend en verbazingwekkend soms.

Ik werkte al 27 jaar bij de gemeente toen ik hier in 2005 terecht kwam, maar dit was verreweg de leukste plek! Dat ik hier de laatste zestien jaar van mijn loopbaan mocht werken, heb ik mede te danken aan Piet Verhoeven, die destijds afdelingshoofd was. Ik had allang gezien dat ik ontzettend veel van hem kon leren. Daar verheugde ik me enorm op, maar jammer genoeg ging hij kort daarna met pensioen. Gelukkig kon ik ondanks dat altijd bij hem aankloppen met vragen, tot op de dag van vandaag.”

Ons gesprek vindt plaats in de Grote Sint Laurenskerk, dat is niet voor niets, toch?

“Nee, de Grote Kerk is nog altijd een beetje mijn thuis. Tot 2015 was ik hier de onderhoudsman en adviseur van de Stichting Behoud Monumentale Kerken Alkmaar, die eigenaar is van de kerk. Maar die taak is nu uitbesteed aan een bureau. Sinds de fusie met Schermer en Graft-De Rijp zijn onze werkzaamheden namelijk behoorlijk uitgebreid. We kregen sindsdien te maken met stad en land met verschillende soorten architectuur. We onderzoeken nu dus ook de boerderijen en bijvoorbeeld het fort bij Marken-Binnen. Die fusie heeft ons werk alleen maar interessanter gemaakt.”

Wat heeft de meeste indruk op je gemaakt?

“De restauratie van de Grote Sint Laurenskerk, waaronder de gewelfschildering ‘Het Laatste oordeel’. Ik viel met mijn neus in de boter toen ik in 2005 bij de vakgroep kwam. Want dit prachtige project, dat uiteindelijk negen jaar zou duren, was toen net gestart. Ook het vervangen van de leibedekking van de kerk was een mooi project. Daar hebben we twee jaar over gedaan en nu mag het weer voor tachtig jaar dienst doen.”

Lees verder op erfgoedalkmaar.nl

Afscheid van twee doorgewinterde monumentenspecialisten

Henk Krabbendam: “Ik heb van mijn hobby mijn werk gemaakt”

De meeste monumenteneigenaren in Alkmaar kennen hem, Henk Krabbendam. Als (assistent)restauratieadviseur kende hij de afgelopen jaren subsidies toe voor beeldbepalende panden en monumenten. Hij hielp talloze eigenaren van monumenten de originele details in en aan hun panden te bewaren en waar mogelijk weer in ere te herstellen. En hij runde jarenlang de Monumentenloods aan de Torenburg waar eigenaars van oudere woningen in Alkmaar oude materialen kunnen vinden om hun huis in stijl op te knappen of verder aan te kleden. Half augustus, rond zijn verjaardag, zet hij een punt achter zijn loopbaan en gaat hij met pensioen: “Ik maakte van mijn hobby mijn werk. Wie kan dat nou zeggen?”

“Als kind was ik al gek op oude huizen. Toen ik 14 was kreeg ik van de heer Bloothoofd, de toenmalige directeur van Openbare Werken, de sleutel van twee oude panden om op ontdekkingstocht te gaan. In één van die panden aan het Ritsevoort, met een trapgevel, zat vroeger banketbakker Soecker. Daar was nog een half dichtgegooide kelder met gewelf die ik heb uitgegraven, en die daardoor behouden is. Daar trof ik toen, links en rechts van de schouw twee tegeltableaus aan waarop twee vogelkooitjes met vogels waren afgebeeld. En blijkbaar had iemand dat aan de krant verteld. Die berichtte erover en vermeldde erbij dat het pand leegstond. Tja, toen waren de volgende dag die tegels gestolen...”

“Als kind was ik al gek op oude huizen”

Oud-Alkmaarprijs

“Ik was in mijn tienerjaren ook vaak bezig met herstelwerk in de Hof van Sonoy. Dan nam ik gereedschap mee van huis en ging ik gewoon aan de slag. Op mijn negentiende kreeg ik al de oud-Alkmaarprijs. Voor mijn bijdrage aan het behoud van de Hof van Sonoy. Later, toen ik inmiddels bij de gemeente werkte, ontving mijn toenmalige hoofd Piet Verhoeven ook die prijs. ‘Nu pas?’ reageerde ik toen voor de gein. ‘Ik had hem al op mijn negentien-de.’ Dat was, geloof ik, één van de weinige keren dat hij niks terug te zeggen had...”

De loods aan de Torenburg tijdelijk nog rood geschilderd door Henk Krabbendam

Niets dan goeds trouwens hoor, over Piet. Aan hem heb ik mijn baan bij de vakgroep Erfgoed te danken, halverwege de jaren negentig. Naast mijn werk was ik altijd al bezig met oude panden. En alles wat ik weet, heb ik mezelf aangeleerd. En toen ik op een gegeven moment zonder werk kwam te zitten, mocht ik bij wijze van re-integratie de monumentenloods van de gemeente opruimen. Dat was bedoeld als project voor een half jaar...” Maar Henk wist zichzelf met zijn vindingrijkheid al snel onmisbaar te maken.

Foto: In de oude monumentenloods aan de Herculesstraat richtte Henk een deel in als museum

Judith Flapper

[Lees verder op erfgoedalkmaar.nl](https://erfgoedalkmaar.nl)

Pronken met een haarnaald op je voorhoofd

In het archeologisch centrum aan de Bergerweg hebben we een speciaal 'metaaldepot'. Daar zijn op dit moment zo'n 2100 metaalvondsten ondergebracht, waaronder 38 sieraden. Behalve ringen, oorbellen en hangertjes, zit er ook een heel opmerkelijk sieraad tussen. Een gouden haarnaald, zoals vrouwen vroeger droegen op hun voorhoofd.

De haarnaald is in 1994 gevonden in een beerput achter Luttik Oudorp 20, die ooit hoorde bij een voornaam pand. Tegenwoordig staat op deze plek een modern appartementencomplex. De gevonden haarnaald is officieel een voorhoofdsnaald. Vrouwen staken de naald onder hun mutsje in het haar en het uiteinde kwam dus uit op het voorhoofd. Hoe dat eruit ziet, is te zien op het portret van de vrouw van Tobias Sydenhagen, Jannetje Olferts. Op een schilderij van het Zaans museum, draagt zij zo'n gouden voorhoofdsnaald. Tobias Sydenhagen uit Oost-Zaandam was een rijk man. Als koopman kon hij het zich veroorloven zijn vrouw een gouden voorhoofdsnaald te schenken, compleet met diamant.

Portret van Jannetje Olferts, de vrouw van Tobias Sydenhagen, ca. 1750 anoniem, Zaans Museum

Gegoten goud

Ook onze voorhoofdsnaald is gemaakt van goud. Hij is smal en wat dikker dan de naald op het portret, en hij is helaas in tweeën gebroken. De voorhoofdsnaald is gegoten. Dat betekent dat het edelmetaal eerst vloeibaar werd gemaakt en vervolgens in een gietvorm werd gegoten. De naald is 12,5 cm lang en versierd met bloemenmotieven. Er zitten zes ronde gaatjes in, waarvoor de goudsmid speciale boren en vijlen had, van grof naar fijn. Aan het

uiteinde van het sieraad prijkt een duifje. Een duif symboliseert trouw, liefde en verbondenheid. Dus wie weet, was 'onze' voorhoofdsnaald, een huwelijksgegeschenk. De naald is waarschijnlijk afkomstig uit het eind van de zeventiende eeuw.

Voorhoofdsnaald, gevonden bij het Luttik Oudorp

Haarnaald als modeverschijnsel

De voorhoofdsnaald werd pas echt een modeverschijnsel in de achttiende eeuw. Naast gouden exemplaren, kwamen ook zilveren voorhoofdsnaalden voor. Naar gelang de mode veranderde, veranderden de voorhoofdsnaalden mee. Ze werden in de loop van de tijd breder en platter. In de regel zijn het dunne gouden platte exemplaren met ornamenten in reliëf.

Pikt en dreven

In elk geval zal de voormalige eigenaresse van 'onze' voorhoofdsnaald er met deze naald op haar voorhoofd op zijn West-Fries 'pikt en dreven' hebben uitgezien.

Karin Beemster

Literatuur: Bitter.P., Schaven aan Alkmaar 25 jaar archeologisch onderzoek in beeld, 2016
Havermans-Dikstaal, M. Aangekleed gaat uit, Streekkleding en cultuur in Noord-Holland, 1750-1900, 1998

Colofon

Erfgoed Magazine Alkmaar is een gratis uitgave van de gemeentelijke vakgroep Erfgoed Alkmaar.

Afbeeldingen Uit eigen collectie i.s.m. Regionaal Archief Alkmaar, Joop Elsinga en Ritske Velstra.

Opmaak & vormgeving Delta3

Druk ADC Nederland, 's-Hertogenbosch.

(Eind)redactie en interviews Judith Flapper, Allesinbalans.nu

Contact en tips voor de redactie erfgoed@alkmaar.nl

GRATIS abonnement Meld u aan op erfgoedalkmaar.nl voor de digitale nieuwsbrief. Mail naar erfgoed@alkmaar.nl voor het papieren magazine.

Voor uitgebreide artikelen en meer erfgoedverhalen erfgoedalkmaar.nl

Alles over regelgeving en subsidieformulieren alkmaar.nl

Erfgoed Alkmaar